

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.81

DOI 10.32782/2523-4269-2024-86-51-54

Богатирьов Іван Григорович,доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

(Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4001-7256>

НАУКОВА ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

У статті розглядається наукова обґрунтованість проблематики виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні. Визначено дві сторони легітимації виправлення засуджених у місцях несвободи. З одного боку, вона ґрунтується на матеріальному праві, а тому застосовується органами і установами виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби, а з іншого – на результатах його застосування до засуджених під час відбування кримінального покарання, що є публічними до сприйняття не тільки засудженими, а також і соціумом. Обґрунтовується думка, що альтернативою виправлення може бути термін «соціалізація». Сформульовано авторське визначення соціалізації засуджених у місцях несвободи в Україні.

Ключові слова: засуджені, місця несвободи, соціалізація, ресоціалізація, реінтеграція, легітимація, покарання, правовий статус засуджених.

Постановка проблеми. Однією з найскладніших проблем доктрини пенітенціарного права України є проблема виправлення засуджених у місцях несвободи в Україні. При всьому розмаїтті тлумачень вітчизняними вченими цієї форми впливу на процес позитивних змін у засудженого під час відбування кримінального покарання, її правова природа залишається загадковою і доволі нез'ясованою.

Феномен виправлення засуджених в місцях несвободи перебуває в постійному науковому пошуку вітчизняних вчених та предметному розумінні, як процес; позитивні зміни; засуджений, персонал, самокерованість, правослухняна поведінка тощо.

Варто зазначити, що вітчизняні вчені уже науково обґрунтували поняття виправлення засуджених в місцях несвободи України, що і стало загальноприйнятим та закріпленим у статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу України. Але минуло багато часу, і суспільне прийняття виправлення засуджених в місцях несвободи не відповідає зміцнення своєї легітимації.

Отож, теоретичне осмислення нового бачення на Інститут виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні сприятиме не тільки проведення ґрунтовних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права, а також забезпечить системність у роботі при підготовці нового Пенітенціарного кодексу України, допоможе визначити виправлення легітимаційним або навпаки відійде в історію кримінально-виконавчого права України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленню актуальних проблем виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні, фрагментарно присвячені праці таких вітчизняних учених, як: К. А. Автухов, В. А. Бадира, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, Є. М. Бодюл, О. М. Джужа, О. Г. Колб, Н. В. Коломієць, В. Я. Конопельський, В. О. Корчинський, О. В. Лисодед, М. С. Пузирьов, Г. О. Радов, В. П. Севостьянов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, С. В. Царюк, Ю. А. Чеботарьова, В. О. Човган, Ю. В. Шинкарьов, О. О. Шкута, О. В. Щербина, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець, та ін.

Попри досить широкий спектр наукових досліджень, присвячених різним аспектам виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, наукових розробок за напрямом наукового обґрунтування проблематики виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні нині не проводилося. Власне це й обумовило обрання задекларованої нами статті дослідження і свідчить про її актуальність в умовах реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему та формулюванням пропозицій у доктрину пенітенціарного права України.

Метою статті виступає наукова обґрунтованість проблематики виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні. Для досягнення поставленої мети перед постало вирішення наступних завдань:

1) розкрити погляди вітчизняних вчених на поняття виправлення засуджених;

2) показати легітимацію виправлення в чинному кримінально-виконавчому законодавстві;

3) запропонувати в доктрину пенітенціарного права України щодо заміни терміну «виправлення» на соціалізацію засудженого.

Виклад основного матеріалу. Абеткою дискусії щодо наукової обґрунтованості проблематики виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні стало дослідження вчених наукової школи «Інтелект», в котрих доведено, що саме обраний курс України на інтеграцію вимагає масштабних внутрішніх реформ на всіх рівнях державного устрою України. Не виключенням є і реформа кримінально-виконавчої системи України, яка має трансформуватися на засадах демократизації та гуманізації основних напрямків державної політики у сфері виконання покарань у пенітенціарну систему європейського зразка [1, с. 123].

Нагадаю, що термін виправлення дістався нами від командно адміністративної системи, і сьогодні залишається у доктрині кримінально-виконавчого права найбільш дискусійним. Водночас, постає резонне запитання: чому вітчизняний законодавець залишив даний термін у КВК України – (2003 р.)? Тому, що інших пропозицій розробники нового КВК України не надали. Чи можливо вузьке коло вчених визнали виправлення легітимним. Не вдаючись в поглиблену дискусію, на наш погляд, проблематика виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні в умовах воєнного стану в Україні набуває нового змісту.

Єдине з чим варто погодитися з вітчизняними вченими щодо визначення виправлення, це те, що виправлення є внутрішньою формою здійснення адміністрацією та персоналом органів і установ виконання покарань на засудженого позитивного впливу пройти всі три стадії виконання та відбування кримінального покарання: соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію.

При цьому слід погодитися з думкою вітчизняного вченого Д. О. Пилипенко про те, що вітчизняна галузь кримінально-виконавчого права потребує комплексного доктринального дослідження принципів як фундаментальних юридичних категорій [2, с. 7]. А тому саме виправлення засуджених в місцях несвободи має ґрунтуватися на принципах даної галузі права, оскільки саме вони публічно забезпечують фактичну процедуру виконання і відбування кримінальних покарань у місцях несвободи.

Такий підхід дозволить забезпечити досягнення наукового консенсусу з дискусійних питань обґрунтованості проблематики виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні та окреслити коло завдань його легітимації або навпаки виключення із норм вітчизняного законодавства.

До речі, міф про можливість виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні передається з покоління в покоління. Мова йдеться не про реальне виправлення засудженого в місцях несвободи, а про символічний порядок застосування засобів виправлення на основі соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції, як стадій виконання і відбування в місцях несвободи кримінального покарання.

Власне давайте розглянемо, що являє собою виправлення? У контексті наукових праць вітчизняних вчених виправлення є по суті, наслідком повернення засудженого після відбування покарання законослухняним громадянином. Про те, за дослідженням вчених наукової школи «Інтелект», якщо йти за логікою вітчизняного законодавця, що виправлення – це процес позитивних

змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [3], то чому тоді такий рецидив серед осіб, котрі звільнилися з місць несвободи.

Зокрема, вітчизняний вчений А. Ф. Степанюк розглядає виправлення засуджених, як комплексну проблему, котра більше тяжіє до педагогіки та психології [4, с. 46]. Інший, вітчизняний вчений О. О. Шкута під виправленням засуджених розуміє комплексну категорію, що складається з таких елементів: правового, медичного психолого-педагогічного, соціально-побутового забезпечення засудженого, в результаті чого відбувається процес позитивних змін в його особистості та створюється готовність до самокерованої правослухняної поведінки [5, с. 33].

Ми більше підтримуємо позицію О. О. Шкути, оскільки він у даному понятті здійснив комплексний підхід трьох наук: педагогіку, психологію та правову галузь кримінально-виконавчого права, поєднання яких створило підґрунтя доктринального визначення виправлення засуджених у місцях несвободи.

Про те у світлі КВК України визнання виправлення цілковито відноситься не до самого процесу, а форми застосування органами і установами виконання покарання через його засоби, а тому виправлення варто розглядати, як форму роботи персоналу місць несвободи із засудженим, оскільки дані засоби не завжди є добровільними, а тому впливати на позитивні зміни засудженого є проблематично.

Наприклад, ч. 1 стаття 118. КВК України передбачає, що засуджені до позбавлення волі мають право працювати [3]. Тобто він має право і не працювати. Але інша стаття 81 Кримінального кодексу України ч. 2 передбачає, що умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення [6]. Отож, не працюєш, не довів свого виправлення, а тому не маєш право умовно дострокового звільнення.

На це вказує і звернення засуджених у різні державні інституції, зокрема і до Європейського суду з прав людини. На мій погляд, термін виправлення – це свого роду форма виконання і відбування кримінального покарання в місцях несвободи. За своєю природою вона вимагає від адміністрації органів і установ виконання покарань і засудженими вироблення певної угоди шляхом застосування балансу інтересів в наслідок чого, засуджений користуючись правом на умовне дострокове звільнення буде вимушений працювати.

Але знову виникає питання. Де саме працювати? Оскільки відношення засудженого до порядку і умов виконання покарання втілюється через його поведінку в місцях несвободи, адміністрація виправної колонії зобов'язана дотримуватися легітимованості на інституційному рівні в роботі із засудженими.

Принагідно нагадаємо, що саме нова Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках запроваджує нову модель надання соціальної, психологічної та іншої підтримки для забезпечення виправлення засуджених і їх повернення до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [7].

Тобто у новій моделі уже мова не йде про виправлення як процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки, а вже як

надання соціальної, психологічної та іншої підтримки засудженому під час відбування покарання. Ясна річ, що термін «виправлення», поки він залишається у чинному кримінально-виконавчому законодавстві він є легітимативним. Стисло позначимо спроможність виправлення у роботі із засудженими в місцях несвободи:

Передусім поняття виправлення застосовується до засудженого після вступу вироку в законну силу і прибуття його до виправної колонії. Однак, на цьому етапі, засуджений перебуває виокремлено від інших засуджених, де проходить карантин діагностики та розподілу.

Включення засуджених у подальшу їх ресоціалізацію і реінтеграцію питання актуальне як ніколи. Тому персонал місць несвободи за період карантин діагностики та розподілу має зробити все для їхньої соціалізації та подальшого відбування ними кримінального покарання. І наскільки засаджений під час проходження соціалізації адаптується до порядку і умов виконання покарання, настільки ми можемо передбачити інші стадії його відбування покарання.

Отож, альтернативою виправлення може стати соціалізація. З позиції структурного аналізу соціалізація засуджених в місцях несвободи розглядається нами як сукупність її основних компонентів:

- адаптації до умов відбування покарання в місцях несвободи; закріплення знань про правовий статус засудженого в місцях несвободи;
- підготовка засудженого до дій у кризових та конфліктних ситуаціях;
- готовність приймати участь у засобах впливу на поведінку засуджених в період ресоціалізації;
- ознайомлення з правилами внутрішнього розпорядку дня і мотивація щодо його виконання;
- підготовка необхідних документів проходження стадії реінтеграції перед звільненням з місць несвободи;
- засвоєння моделі поведінки з іншими засудженими та персоналом місць несвободи тощо.

На підставі вищевикладеного пропонуємо наступне визначення соціалізації засуджених в місцях несвободи в Україні – це процес набуття засудженим у карантині діагностик і розподілу різних видів діяльності, адаптації до умов відбування покарання, підготовка засудженого до дій у кризових та конфліктних ситуаціях,

готовність приймати участь у засобах впливу на поведінку засуджених в період ресоціалізації; ознайомлення з правилами внутрішнього розпорядку дня і мотивація щодо його виконання; підготовка необхідних документів проходження стадії реінтеграції перед звільненням з місць несвободи, засвоєння моделі поведінки з іншими засудженими та персоналом місць несвободи.

Ми у даній статті запропонували доктринальне визначення соціалізації, а тому не виключаємо його теоретичну похибку, оскільки по суті дане поняття несе у собі суто інструментального значення, і ґрунтується воно на запропонованих нами компонентах соціалізації, що є важливим елементом проходження засудженим карантину діагностики та розподілу.

Отож, прийняття рішення Верховною Радою України виключити виправлення як процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки із КВК України може відбутися тільки внесенням змін і доповнень або ж прийняттям нового Пенітенціарного кодексу України.

Висновки. На завершення наукового обґрунтування проблематики виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні робимо такі висновки:

1. Невиправдані з практичної точки зору було залишення поняття виправлення засуджених у КВК України 2003 року, оскільки воно було перенесено з виправного трудового кодексу, 1971 року, як наслідок командно – адміністративної системи минулого радянського союзу.
2. На жаль, за роки незалежності України вітчизняна наука так і не надала економічного і фінансового обґрунтування виправлення засудженого в місцях несвободи як процесу позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Показовим в цьому є збільшення рецидивної злочинності.
3. Сучасне реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації у пенітенціарну систему вимагає від науки кримінально-виконавчого права адекватного розуміння поняття виправлення засуджених в місцях несвободи, вірогідність залишення даного терміну у новому Пенітенціарному кодексі України.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Нариси становлення пенітенціарної системи в Україні у працях вітчизняних вчених наукової школи «Інтелект»: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2021. 242 с.
2. Пилипенко Д. О. Принципи кримінально-виконавчого права: теоретико-правове дослідження: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2023. 428 с.
3. Степанюк А. Ф. Сутність виконання покарання: монографія. Харків: Фоліо, 1999. 256 с.
4. Богатирьов І.Г., Василяка Д.К., Шкута О.О. Теорія і практика виправлення та ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки: навч. посіб. Київ: ВД «Дакор», 2014. 176 с.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>. (дата звернення: 03.02.2024).
6. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення: 05.02.2024).
7. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <http://surl.li/fdmjr> (дата звернення: 07.02.2024).

References

1. Bohatyrov, I.H. (2021). *Narysy stanovlennia penitentsiarnoi systemy v Ukraini u pratsiakh vitchyznianskykh vchenykh naukovoї shkoly «Intellect» [Essays on the formation of the penitentiary system in Ukraine in the works of domestic scientists of the "Intellect" scientific school]: monohrafiia*. Kyiv: VD «Dakor» [in Ukrainian].
2. Pylypenko, D.O. (2023). *Pryntsypy kryminalno-vykonavchoho prava: teoretyko-pravove doslidzhennia [Principles of criminal law: theoretical and legal research]: monohrafiia*. Kyiv: VD «Dakor» [in Ukrainian].
3. Stepaniuk, A.F. (1999). *Sutnist vykonannia pokarannia [The essence of execution of punishment]: monohrafiia*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

4. Bogatyrev, I., Vasylyak, D., & Shkuta, O. (2014). *Teoriia i praktyka vypravlennia ta resotsializatsii zasudzhenykh, yaki vidbuvaiut pokarannia u vypravnykh koloniiakh serednoho rinvnia bezpeky* [Theory and practice of correction and resocialization of convicts serving their sentences in correctional colonies of medium security]. K.: PH "Dakor", 176p. [in Ukrainian].

5. Kryminalno-vykonavchy kodeks Ukrainy [Criminal and Executive Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>. [in Ukrainian].

6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

7. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia penitentsiarnoi systemy na period do 2026 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu yii realizatsii u 2022–2024 rokakh [On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.12.2022 r. № 1153-r. [in Ukrainian].

Bogatyrev Ivan,

Doctor of Law, Associate Professor,

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine

(Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr)

SCIENTIFIC JUSTIFICATION PROBLEMS OF CORRECTION OF CONVICTS IN PLACES OF IMPRISONMENT IN UKRAINE

The article examines the scientific validity of the problem of correction of convicts in places of imprisonment in Ukraine. Two sides of the legitimization of the correction of convicts in places of imprisonment are defined. On the one hand, it is based on material law and is therefore applied by the bodies and institutions of the State Criminal Enforcement Service, and on the other hand, on the results of its application to convicts while serving a criminal sentence, which are public for perception not only by the convicts, but also and society. The opinion is substantiated that the term "socialization" can be an alternative to correction.

In the article, the new term "socialization" is scientifically justified as an alternative to the correction. From the standpoint of structural analysis, we consider the socialization of convicts in places of imprisonment as a set of its main components: adaptation to the conditions of serving punishment in places of imprisonment; consolidation of knowledge about the legal status of the convict in places of imprisonment; preparation of the convict for actions in crisis and conflict situations; readiness to participate in means of influence on the behavior of convicts during the period of resocialization; familiarization with the rules of the internal agenda and motivation for its implementation; preparation of the necessary documents for the reintegration stage before release from detention; establishing a model of behavior with other convicts and prison staff, etc.

The author's definition of socialization has been formulated, the definition of socialization of convicts in places of imprisonment in Ukraine is the process of convicts acquiring diagnostics in quarantine and distribution of various types of activities, adaptation to the conditions of serving the sentence, preparation of the convict for actions in crisis and conflict situations, preparation of the necessary documents for passing the stage of reintegration before release from prison, assimilation of a model of behavior with other convicts and prison staff, etc.

Key words: *convicts, places of imprisonment, socialization, resocialization, reintegration, legitimization, punishment, legal status of convicts.*

Надіслано до редколегії 19.02.2024